

บทที่ 1 บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยได้เริ่มพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2503 ซึ่งในปีดังกล่าวมีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามายังประเทศไทย จำนวน 81,340 คน มีรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นเงิน 196 ล้านบาท เทียบกับปัจจุบันจำนวนตัวเลขที่เก็บรวบรวมได้ล่าสุดในปีพุทธศักราช 2541 มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางมาท่องเที่ยวในประเทศไทย จำนวน 7,764,930 คน มีรายได้ 242,177 ล้านบาท (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, กองสถิติและวิจัย, 2542) จากสถิติตัวเลขข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ประเทศไทยประสบความสำเร็จในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวนั้น ได้ส่งผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ของประเทศไทยด้วย อาทิ การบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อทำที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว การปิดกั้นถนนลงหาดสาธารณะ การนำศิลปวัฒนธรรมและประเพณีประจำถิ่นมาแสดงเพื่อให้นักท่องเที่ยวชม โดยไม่คำนึงถึงจิตวิญญาณที่แท้ของศิลปวัฒนธรรมประเพณีนั้น รวมทั้งการนำนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนโดยท้องถิ่นไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและไม่ได้รับผลประโยชน์อย่างเหมาะสม เป็นต้น

จากผลกระทบดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับกระแสของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้ง กระแสของคลื่นลูกที่สามที่เน้นความเป็นตัวของตัวเองสูง ทำให้สินค้าทางการท่องเที่ยวแบบสำเร็จรูปหรือแบบมวลชน (Mass Tourism) ที่มีการบริโภคทรัพยากรสูงและเป็นการท่องเที่ยวแบบฉาบฉวยไม่ลึกซึ้ง ไม่สามารถสนองตอบความต้องการอันแตกต่างของบุคคลและกระแสความสำนึกที่ดีต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมได้อีกต่อไป

แนวความคิดในการจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) ได้เกิดขึ้นในระยะสิบกว่าปีมานี้ โดยมีชื่อเรียกต่างๆกันทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย เช่น Sustainable Tourism, Responsible Tourism, Tourism Concern, Green Tourism, Bio Tourism, Conservation Tourism การท่องเที่ยวโดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม การท่องเที่ยว

เชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเพื่อรักษาระบบนิเวศ เป็นต้น แต่ที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายที่สุดคือ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือ Ecotourism

Ecotourism หรือ ที่เรียกในภาษาไทยว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ราชบัณฑิตยสภา, 2541) ได้รับความสนใจจากวงการการศึกษา และหน่วยงานของรัฐที่ทำหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้มีการดำเนินการในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การดำเนินการทางด้านวิชาการด้วยการแสวงหาองค์ความรู้ในเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของประเทศไทย เพื่อนำไปกำหนดนโยบายแผนงานและโครงการที่ชัดเจนเพื่อที่จะนำไปปฏิบัติได้ รวมทั้งการดำเนินงานทางด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในเรื่องการพัฒนาบุคลากร การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และการดำเนินการทางด้านการตลาด ที่เป็นตลาดเฉพาะเรื่องของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอีกด้วย

ในส่วนของหน่วยงานภาครัฐอื่นๆที่เป็นหน่วยงานเสริม เช่น กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงมหาดไทย ได้สั่งการทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและส่งผ่านความคิดทางด้านต่างๆ ให้ กรม กอง ในกระทรวงของตนจัดกิจกรรมหรือสรรหาพื้นที่ และ/หรือ พัฒนาพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งจะเห็นได้จากแผนงานโครงการต่างๆของอุทยานแห่งชาติในช่วงที่ผ่านมา จะมีแผนงานโครงการที่ นำงบประมาณไปพัฒนาพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งหน่วยงานของกรมพัฒนาชุมชนที่พยายามคัดสรร และนำเสนอพื้นที่ชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรม หน่วยงานของกรมประชาสัมพันธ์ก็มีแผนงานโครงการที่จะพัฒนาชุมชนชาวเขาเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศด้วย เป็นต้น

ในส่วนของภาคธุรกิจนำเที่ยว ได้จัดให้มีกิจกรรมที่สอดคล้องกับการส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศตามความเป็นไปของโลกและการกระตุ้นของหน่วยงานรัฐ ได้มีการก่อตั้งสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัย (สทอ.) ขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ในภาคเหนือมีบริษัทที่จดทะเบียนกับสำนักทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จังหวัดภาคเหนือ (สทภน.) จำนวน 301 ราย และ มีบริษัทที่กล่าว หรือ ระบุว่า ตนมีรายการนำเที่ยวเชิงนิเวศ จำนวน 54 ราย (มิถุนายน 2541)

จากความเคลื่อนไหวทั้งภาครัฐและเอกชนในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้รับความสนใจในวงกว้างและถูกส่งเสริมพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันมีข้อควรคำนึงและข้อสังเกตว่าการท่องเที่ยวประเภทนี้กำลังถูกนำมาใช้เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางการตลาดของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่ ปัญหาสำคัญก็คือจะแยกแยะได้อย่างไรว่า การนำเที่ยวแบบไหนที่เป็นการจัดการนำเที่ยว

เชิงนิเวศที่เป็นไปตามแนวคิดและครบตามองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ผู้ประกอบการรายใดเจ็ดนำเที่ยวเชิงนิเวศแท้ รายใดเจ็ดนำเที่ยวเชิงนิเวศปลอม

จากความเป็นมาดังกล่าว จึงเห็นว่ามีควมจำเป็น จะต้องทำการศึกษาเพื่อหาปัจจัยในการกำหนดเกณฑ์ความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนขึ้น เพื่อให้ผู้ประกอบการมีแนวทางในการปฏิบัติให้ถูกต้อง รวมทั้งหน่วยงานของรัฐที่มีหน้าที่ในการควบคุมดูแลและพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยว จะได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวในการคัดสรรธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศที่จะนำไปโฆษณาประชาสัมพันธ์ส่งเสริมและดำเนินการทางด้านการตลาดได้อย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป มิเช่นนั้นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ธุรกิจนำเที่ยวกล่าวถึงอาจเป็นเพียงกลยุทธ์ทางด้านการตลาด แต่มิได้ให้ความสำคัญกับเนื้อหาสาระอันเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับทรัพยากรการท่องเที่ยว รวมทั้งสาระที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศอย่างแท้จริง ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1.2.1 เพื่อศึกษาหาปัจจัยที่จะใช้ในการกำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน
- 1.2.2 เพื่อกำหนดเกณฑ์ความพร้อมที่เหมาะสมต่อการประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ การศึกษานี้ได้กำหนดศึกษาในเขตของการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แม่ฮ่องสอน เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน

1.3.2 ขอบเขตด้านผู้ประกอบการ การศึกษานี้กำหนดเอาบริษัทนำเที่ยวที่จดทะเบียนกับสำนักงานทะเบียนธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์จังหวัดภาคเหนือ (สทภน.) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ระหว่างเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2541 ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ.2542

1.3.3 ขอบเขตด้านเนื้อหา เนื้อหาที่กำหนดศึกษา ครอบคลุมประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ปัจจัย ในด้านพื้นที่ ด้านการจัดการ ด้านกิจกรรม และด้านองค์กร เพื่อกำหนดความพร้อม ของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ ในภาคเหนือตอนบน

- เกณฑ์ความพร้อม ที่เหมาะสมต่อการประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ
ในภาคเหนือตอนบน
- แนวความคิดของ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย และการกำหนด
เกณฑ์ความพร้อมของผู้ประกอบธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

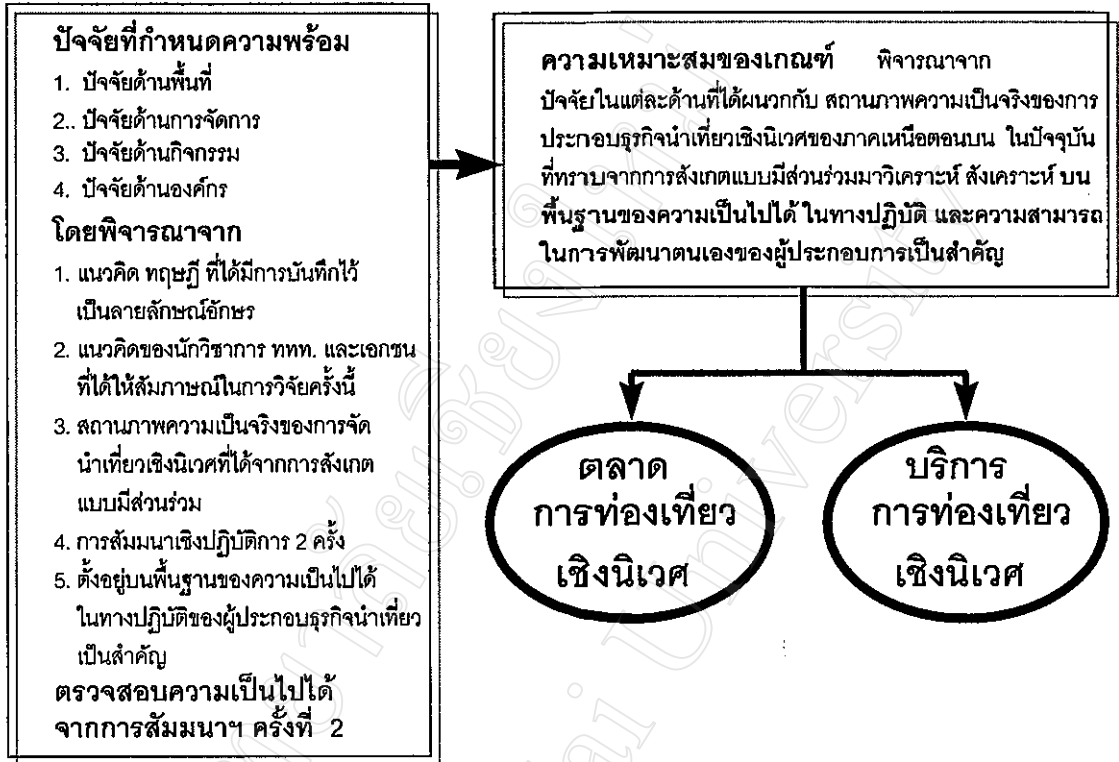
การท่องเที่ยวเป็นกระบวนการทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Tourism Resource) บริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) และ ตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) แต่ละองค์ประกอบมีส่วนประกอบย่อยๆที่มีความสัมพันธ์กันเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้ง 3 เกิดขึ้นเมื่อนักท่องเที่ยวได้ไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อนันทนาการหรือทัศนศึกษา นอกจากองค์ประกอบภายในระบบแล้ว การท่องเที่ยวยังมีสิ่งแวดล้อมสำคัญที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอีกหลายประการ เช่น สภาพกายภาพและระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม โครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพ เศรษฐกิจการลงทุน สภาพสังคมและวัฒนธรรม องค์การและความร่วมมือภาครัฐและเอกชน และ กฎหมายที่เอื้อต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งเป็นสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อบรรยากาศการท่องเที่ยว เป็นต้น

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นรูปแบบหนึ่งในหลายรูปแบบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งเป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศ เป็นการท่องเที่ยวไปในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและระบบนิเวศนั้นๆอย่างมีความรับผิดชอบ โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่น และ มุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศ รวมทั้งต้องเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอีกด้วย ทั้งนี้มีองค์ประกอบที่เป็นหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสำคัญ 4 ประการ คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ องค์ประกอบด้านการจัดการ องค์ประกอบด้านกิจกรรม และองค์ประกอบด้านองค์กร

จากหลักการพื้นฐานที่เป็นจริงของระบบท่องเที่ยวที่เป็นสากล ผสมกับแนวความคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในบริบทของประเทศไทย จะเห็นได้ว่านอกจากการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จากภาครัฐแล้ว ภาคธุรกิจ มีส่วนอย่างมากในการที่จะ ช่วยพัฒนาและส่งเสริม

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ใน 2 ส่วน คือ ด้านการตลาดและด้านบริการ ดังนั้นการที่จะพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนได้ จำเป็นจะต้องคำนึงถึงปัจจัยที่กำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการที่เกี่ยวเนื่องเชิงนิเวศเป็นสำคัญด้วย เพื่อที่จะให้ผู้ประกอบการมีแนวทางในการนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนา และส่งเสริมรายการนำเที่ยว รวมทั้งนำไปใช้เป็นแนวทางในการประกอบการที่เกี่ยวเนื่องเชิงนิเวศของตนให้ประสบความสำเร็จ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และความสำเร็จทางด้านการศึกษาสิ่งแวดล้อมและสังคมในท้องถิ่นนั้น ตามแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างแท้จริง ต่อไป

ทั้งนี้ ปัจจัยที่กำหนดความพร้อมของผู้ประกอบการที่เกี่ยวเนื่องเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบน พิจารณาและวิเคราะห์จาก องค์ประกอบหลักของหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ที่ สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (วท.) ศึกษาและนำเสนอ ททท. เมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งได้แก่ ปัจจัยด้านพื้นที่ ปัจจัยด้านการจัดการ ปัจจัยด้านกิจกรรม และปัจจัยด้านองค์กร ซึ่งปัจจัยย่อยที่กำหนดความพร้อมในแต่ละองค์ประกอบนั้น วิเคราะห์สังเคราะห์จาก แนวคิด ทฤษฎีที่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร แนวคิดจากการสัมภาษณ์นักวิชาการ สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ซึ่งหน่วยงานหลักได้แก่ ททท. การสัมภาษณ์ ชมรม สมาคม และผู้ประกอบการที่เกี่ยวเนื่อง การสัมมนาเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง และพิจารณาร่วมกับ สถานภาพความเป็นจริงของการประกอบการที่เกี่ยวเนื่องในปัจจุบันที่พบจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้ให้ตรวจสอบความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติจากการสัมมนาเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2 และ ในส่วนของการกำหนดความเหมาะสมของเกณฑ์ความพร้อมของผู้ประกอบการที่เกี่ยวเนื่องเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนนั้น พิจารณากำหนดจาก ปัจจัยที่ได้ในข้างต้น โดยวิเคราะห์เน้นหนักไปที่สภาพความเป็นจริง ของการดำเนินธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศในภาคเหนือตอนบนในปัจจุบันเป็นสำคัญ และให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้ และความสามารถในการพัฒนาตนเองของผู้ประกอบการเป็นหลัก ด้วย ดังปรากฏในแผนภูมิที่ 1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา



แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวความคิดในการศึกษา

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะในการวิจัย

ธุรกิจนำเที่ยว หมายถึง การประกอบธุรกิจเกี่ยวกับการจัดหรือการให้บริการหรือการอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการเดินทาง สถานที่พัก อาหาร ทัศนอาจร และ/หรือ มัคคุเทศก์ ให้แก่นักท่องเที่ยว

ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว หมายถึง ผู้ได้รับใบอนุญาตประกอบธุรกิจนำเที่ยวตามพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พุทธศักราช 2535

นักท่องเที่ยว หมายถึง บุคคลที่เดินทางจากท้องที่อันเป็นที่อยู่โดยปกติของตนไปยังท้องที่อื่นเป็นการชั่วคราวด้วยความสมัครใจ และด้วยวัตถุประสงค์อันมิใช่เพื่อไปประกอบอาชีพหรือหารายได้ และให้หมายความรวมถึงผู้รับบริการหรือความสะดวกจากผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวโดยเสียค่าบริการด้วย

มัคคุเทศก์ หมายถึง ผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ และให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวเกี่ยวกับสถานที่ หรือบุคคลโดยได้รับค่าตอบแทน

ปัจจัย หมายถึง การจัดการนำเที่ยวเชิงนิเวศของผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวที่มีองค์ประกอบครบทั้ง 4 ส่วนของ แนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้แก่ องค์ประกอบด้านพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ธรรมชาติเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ องค์ประกอบด้านการจัดการที่มีการจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน องค์ประกอบด้านกิจกรรมที่มีรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เป็นสิ่งแวดล้อมศึกษา และองค์ประกอบด้านองค์กรที่เป็นการท่องเที่ยวที่ชุมชนมีส่วนร่วม

ความพร้อม หมายถึง ศักยภาพและความสามารถของบริษัทนำเที่ยวที่นำแนวคิดของการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไปใช้ในการดำเนินธุรกิจของตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยวิเคราะห์ได้จากผลของการจัดประชุมอภิปรายกลุ่มย่อยเพื่อหาข้อสรุป ทั้งนี้ พิจารณาจากความเป็นไปได้ในการที่ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยวเชิงนิเวศ จะนำไปปฏิบัติได้จริงเป็นสำคัญ